

ჰიპოტაქსური მოდელები ზეპირმეტყველებაში – კომუნიკაციის ძირითადი წყარო¹

ლომია მათა
ქურდაძე რამაზ
მარგიანი ქეთევან
ჭუმბურიძე ნინო

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
არნ. ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, თბილისი

DOI: <https://doi.org/10.52340/idw.2023.32>

აბსტრაქტი. ზეპირმეტყველებისთვის დამახასიათებელი ჰიპოტაქსური მოდელების კვლევა აქტუალური საკითხია; იგი წარმოაჩენს ენის შესაძლებლობებს ბუნებრივი მეტყველების დროს. მოხსენებაში გაანალიზებულია ვრცელი ემპირიული მასალა: ქართული დიალექტური ტექსტები, ქართული ზეპირმეტყველების ნიმუშები; არასალიტერატურო ქართველური ენების – მეგრულის, ლაზურის, სვანურის ტექსტები; მოხმობილია პარალელები ქართველ მწერალთა შემოქმედებიდანაც; განხილულია სამი ტიპის ჰიპოტაქსური მოდელი:

1. კითხვითსიტყვიანი, კერძოდ: მეგრულში დასტურდება კითხვის გამომხატველი ორი ტიპის წინადადება: მარტივი და ჰიპოტაქსური სტრუქტურისა. ჰიპოტაქსური სტრუქტურის შემადგენელი კომპონენტები (მთავარში რე „არის“, დამოკიდებულში -ნი „რომ“) ასრულებენ ინფორმაციის აქტუალიზების ფუნქციას. აღსანიშნავია, რომ ინფორმაციის შესაბამისად სტრუქტურათა ცვლა დასტურდება ქართული სალიტერატურო ენის დასავლურ ქვესისტემებშიც.

2. გამეორებულსიტყვიანი: ლექსიკური ანადიპლოზისი (= წინადადების ბოლო სიტყვის გამეორება მეორე წინადადების თავში) მთქმელს აძლევს საშუალებას სათქმელი ემოციურად, ხაზგასმით გამოხატოს. სტილური ფუნქციით გამოყენებული ლექსიკური გამეორება ქმნის თავისებურ ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციას, რომელიც სრულყოფილი და გასაგებია წინამავალი კონტექსტის გათვალისწინებით. ჩვენს ხელთ არსებული მასალების მიხედვით, საანალიზო კონსტრუქციებში მეორდება ზმნა ან სახელი, ან ორივე ერთად. კავშირი დაერთვის გამეორებულ ლექსემას, რომლის ფოკუსირება სურს მთქმელს.

3. ინიციალური სახელობითის შემცველი კონსტრუქცია: ინიციალურსახელობითიანი კონსტრუქცია თავისებური სტრუქტურისაა, თავკიდურა პოზიცია უჭირავს სახელობითში მდგარ სახელს, რომელიც სასვენი ნიშნითა და ინტონაციით გამოეყოფა მომდევნო ქვეწყობილ წინადადებას.

გამოყოფილია აქტუალიზებული ელემენტის ფორმალური მარკერები ფონეტიკა-ფონოლოგიის, მორფოლოგია-სინტაქსის, ლექსიკა-სემანტიკის დონეზე; კერძოდ, ესენია: ინტონაცია, კლიტიკა, სიტყვათა რიგი, სპეციფიკური კონსტრუქცია და მისთ. ხშირად ეს მონაცემები ერთ მოდელში კომპლექსურადაა წარმოდგენილი, რაც ნათქვამს მეტ

¹კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის (SRNSFG) FR-21-352 საგრანტო პროექტის ფარგლებში.

გამომსახველობით ძალას სძენს.

საკვანძო სიტყვები: ჰიპოტაქსური მოდელები, ზეპირმეტყველება, სინტაქსი, კომუნიკაცია, აქტუალიზაცია, სიტყვათა რიგი, ინტონაცია.

ენის ერთ-ერთი უმთავრესი ფუნქცია კომუნიკაციაა, რაც, ჩეულებრივ, სოციუმის წევრებს შორის ხორციელდება; ზოგადად, კომუნიკაცია ადამიანის ბუნებრივი მდგომარეობა და თანდაყოლილი უნარია, რამაც თავის დროზე ხელი შეუწყო სოციუმის ჩამოყალიბებასა და განვითარებას; ამის გამოა, რომ ადამიანი მუდმივად ქმნის ზეპირმეტყველებით თუ წერილობით ტექსტებს, რომელთა საშუალებითაც გადასცემს ინფორმაციას. ინფორმაციის სტრუქტურირებისას, როგორც წესი, გამოიყოფა კომუნიკაციის კონკრეტული აქტისათვის ღირებული აქტუალიზებული ელემენტი, რომლის ფორმალური მარკირება შესაძლებელია სხვადასხვა ენობრივ დონეზე; კერძოდ, ესენია:

1. **ფონეტიკა-ფონოლოგია** (ინტონაცია, მახვილი, ტონი და მისთ.).

2. **მორფოლოგია-სინტაქსი** (სპეციალური ბრუნვა, კლიტიკა, სიტყვათა რიგი, სპეციფიკური კონსტრუქციები და მისთ.).

3. **ლექსიკა-სემანტიკა** (სპეციალური სიტყვები, ნაწილაკები და მისთ.).

ნათქვამს მეტი გამომსახველობითი ძალა აქვს, თუ ენას ამ მონაცემების კომპლექსურად გამოყენება შეუძლია.

ზეპირმეტყველება ფართო ცნებაა. „ეს არის არსებითად ხალხური მეტყველება“ (კვანტალიანი, 1990, 5), იგივე წინასწარმოუმზადებელი, ცოცხალი, სპონტანური მეტყველება. ინფორმაციის სტრუქტურირების ფორმალური მოდელების მოძიებისთვის განსაკუთრებით ღირებულია ბუნებრივ სამეტყველო სიტუაციებში წარმოქმნილი წინადადებები.

მეტყველების ზეპირ ფორმას ემყარება და საანალიზო **ემპირიულ მასალად** გამოყენებულია: **ქართული დიალექტური ტექსტები, ქართული ზეპირმეტყველების ნიმუშები;** არასალიტერატურო ქართველური ენების – **მეგრულის, ლაზურის, სვანურის ტექსტები,** შესაბამისი პარალელები მოხმობილია **მხატვრული თხზულებებიდან (მწერალთა შემოქმედებიდან).**

ცნობილია, რომ ზეპირსიტყვიერების ნიმუშები თაობიდან თაობას საუკუნეების განმავლობაში ზეპირი გზით გადაეცემოდა. თხრობის სტილი ისეთი უნდა ყოფილიყო, რომ დამახსოვრება არ გასჭირვებოდათ ავტორ-მთქმელებს. „მარტივი წინადადებებით თხრობა ეკონომიური, ცოცხალი და საკითხავად სახალისოა, მაგრამ ცოცხალი სალაპარაკო ენისთვის არ არის დამახასიათებელი, რადგან დასამახსოვრებლად ძნელია“ (თოფურია, 1960, 25). საინტერესოა ფსიქოლოგიური ფაქტორიც: როგორც გაირკვა, მსმენელი განსხვავებულად რეაგირებს მოსაუბრის მოკლე და გრძელ წინადადებებზე. პირველ შემთხვევაში გაუცნობიერებლად უნდობლობით იმსჯვალემა, ხოლო მეორე შემთხვევაში ენდობა, უსმენს დ მის მიმართ კეთილგანწყობილია (დაწვრ. იხ. შშვიდობაძე, 1990). ზღაპრის ან სხვა ჟანრის სიუჟეტური ამბის თხრობისას ყურადღების ცენტრში ექცევა გმირის განსაცდელი, დაბრკოლებათა დაძლევა, საოცარი ფათერაკების გადალახვა და სხვ. ამ ყველაფერს მთქმელი ჰყვება ისე, რომ გააცხოველოს ინტერესი, მძაფრი სიტუაციების ეფექტი აგრძნობინოს მსმენელს; ამიტომაც „აქ [ზღაპარში] გაბატონებულ ადგილს (96%) იჭერს რთული კონსტრუქციები“ (დლონტი, 1991, 3); მაშასადამე, როგორც იკვეთება, **ზეპირმეტყველებაში ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის გაჩენა ზეპირობებელია ორი ფაქტორით: ადვილად დამახსოვრებისა და გამოკვეთილი, ხაზგასმული (ფოკუსირებული) ინფორმაციის გადმოცემის აუცილებლობით.**

მეთოდოლოგიურად გამართლებულად მიიჩნევა, რომ ქართულ ცოცხალ მეტყველებაში დადასტურებული ქვეწყობა, კავშირების დიფერენცირებული სისტემით, დიალექტთა შინაგანი განვითარების კანონზომიერებითაც აიხსნას და არა მხოლოდ სალიტერატურო ენის ზემოქმედებით (მიძიგური, 1973). ამგვარი მსჯელობის მართებულობა ნათლად ჩანს მაშინ, როცა ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ერთი, თუნდაც მონათესავე, ენობრივი სისტემიდან მეორეში გადაგვაქვს: [მეგრულიდან ქართულად] „თარგმნისას ყველაზე ძნელად „მოსახელთებელი“ აღმოჩნდა მეგრული სინტაქსური კონსტრუქციები“ (დანელია, 1991, 8).

ზეპირმეტყველებაში დადასტურებული მაქვემდებარებელკავშირიანი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციების ძირითადი თავისებურება განპირობებულია იმით, რომ ბევრ მათგანში ჭირს ტრადიციული სინტაქსის მიხედვით დამკვიდრებული დამოკიდებულ წინადადებათა ტიპების განსაზღვრა; შეიძლება ითქვას, რომ ეს არც არის საჭირო, რადგან მთლიანად წინადადება, კონკრეტული მიზნიდან გამომდინარე, ინფორმაციის სტრუქტურირების სპეციფიკური სტრატეგიის გამომხატველია; განვიხილავთ რამდენიმეს:

1. კითხვითსიტყვიანი:

მეგრულში დასტურდება კითხვის გამომხატველი ორი ტიპის წინადადება: მარტივი და ჰიპოტაქსური სტრუქტურისა. მათ შორის მსგავსება ის არის, რომ მარტივი წინადადების კომპონენტები მონაწილეობენ ჰიპოტაქსური სტრუქტურის აგებაშიც. წინადადების სტრუქტურული ცვლილება კი განსხვავებული ინფორმაციის ჩამოყალიბების საფუძველია.

მარტივი სტრუქტურის კითხვითი წინადადება:

(1) მეგრ. *სო მეურქ?*, შდრ.: (2) ქართ. *სად მიდიხარ?*

ორივე ენაში ეს კონტექსტი გამოიყენება მაშინ, როცა მოსაუბრე პირველი პირი კითხვას უსვამს თანამოსაუბრე მეორე პირს და აინტერესებს, კონკრეტულად სად მიდის იგი. შესაბამისად, წინადადება მარკირებულია კითხვითი სიტყვით, კითხვითი ინტონაციით და ნეიტრალურია ემოციურად; მაშასადამე, ამ თვალსაზრისით არასალიტერატურო და სალიტერატურო ენები ერთგვარ ვითარებას გვიჩვენებენ და მათ შორის სხვაობა არ არის.

როცა ფონური ცოდნის საფუძველზე იცვლება კონტექსტი, მოლაპარაკე პირს აინტერესებს არა ის, სად მიდის მეორე პირი, არამედ ის, რატომ მიდის იქ, სადაც მიდის; ჩნდება დამატებითი ემოციურ-ინფორმაციული ნიუანსები: გაბრაზება, აღშფოთება. ამ შემთხვევაში ქართული ცვლის მხოლოდ ინტონაციას, ხოლო მარტივი წინადადების სტრუქტურას უცვლელად ტოვებს; მაგალითად, (3) ქართ. *სად მიდიხარ?!* შინაარსობრივი ცვლილების პარალელურად მეგრული ცვლის კონსტრუქციასაც, კერძოდ, იყენებს ჰიპოტაქსურ სტრუქტურას; შდრ.:

(4) მეგრ. *სო რე, მეურქუნი?!²*, სიტყვასიტყვით: „*სად არის, რომ მიდიხარ?!*“ შინაარსობრივად ნიშნავს: „*რატომ მიდიხარ?!*“.

მეგრულში ჰიპოტაქსური სტრუქტურის შემადგენელი კომპონენტები (მთავარში რე „არის“, დამოკიდებულში -ნი „რომ“) ასრულებენ ინფორმაციის აქტუალიზების ფუნქციას; ეს ვითარება იძლევა შესაძლებლობას მთლიანად ჰიპოტაქსური სტრუქტურა განვიხილოთ გათიშული (Cleft) კონსტრუქციის დეფინიციის მიხედვით. აღსანიშნავია, რომ სტრუქტურათა ცვლა, ინფორმაციის შინაარსობრივი ცვლილების პარალელურად, მეგრულის გავლენით დასტურდება ქართული სალიტერატურო ენის დასავლურ დიალექტებშიც: იმერულში, გურულში; დასავლური არეალის წარმომადგენელთა ქართულ ზეპირმეტყველებაში, ამ

² სასვენი ნიშანი მთავარ და დამოკიდებულ კომპონენტებს შორის დასმულია ტრადიციული სინტაქსის მიხედვით; რეალურად, აღნიშნული წინადადება ერთიანი ინტონაციით, პაუზის გარეშე წარმოითქმის.

არეალის მწერალთა ენაში.

მაგალითები:

(5) *რასაა, რომ ახვერწნიებთ, დაჯედით ვინცხამ* (იმერული დიალექტი, ექსპედიციის მასალები).

(6) *ვისაა, რომ მიყობი?* (ქართული ზეპირმეტყველება, ექსპედიციის მასალები).

(7) *ვისაა, რომ უყვირი?! – იქაჩება ილარიონი* (დუმბაძე, 1966, 10).

(8) *ვის ლუკმასაა, რომ ითვლი და ანაწილებო?!* (ჭეიშვილი, 1982, 95).

2. გამეორებულსიტყვიანი:

გამეორებას ხალხურ ეპოსში ღრმა ფსიქოლოგიური საფუძველი აქვს. სიტყვათა გამეორებას მთქმელი მიმართავს შთაბეჭდილების გაძლიერების მიზნით, რთული ფსიქოლოგიური პასაჟების გადმოსაცემად, მაშინ, როცა პერსონაჟის მოქმედების დეფინიცია მსმენელის ყურადღების დაძაბვას მოითხოვს (დლონტი, 1975, 22); ასეთ დროს გამეორება წინადადებათა დამაკავშირებელ საშუალებადაც არის მიჩნეული (ქურდაძე, 1987, 99-100). გამეორება მოვლენის ან რაიმე ნიშნის ემოციურ-ლოგიკური ხაზგასმის საშუალებაცაა (Морен & Тетерникова, 1960, 277). სტილურ-ფუნქციური დანიშნულებით გამოყენებულ გამეორებას ანადიპლოზისაც უწოდებენ. მისი ერთ-ერთი სახე – *ლექსიკური ანადიპლოზისი* ზეპირმეტყველებაში მაქვემდებარებელ კავშირთან ერთად ქმნის თავისებურ ჰიპოტაქსურ მოდელს, რომელიც სრულყოფილი და გასაგებია წინამავალი კონტექსტის გათვალისწინებით (ლომია და სხვ., 2022).

გამეორება, როგორც სტილური ხერხი, აძლიერებს შთაბეჭდილებას, კრავს და განამტკიცებს სათქმელს: „თხრობის უწყვეტ ხაზს ქმნის..., ჯაჭვურად გადაებმება ერთმანეთს სიტყვები, ზოგჯერ შესიტყვებებიც, რომლებიც უფრო რეალიზებულია ლოგიკური სენტენციების სახით მოწოდებულ თხრობაში“ (აფრიდონიძე, 1989, 63).

ლექსიკური ანადიპლოზისი (= წინადადების ბოლო სიტყვის გამეორება მეორე წინადადების თავში) მთქმელს აძლევს საშუალებას სათქმელი ემოციურად, ხაზგასმით გამოხატოს. სპეციფიკური ინტონაციით გადმოცემული ამგვარი ინფორმაცია დიდ შთაბეჭდილებას ახდენს მსმენელზე და იზიდავს მას. გამეორებული ლექსიკური ერთეულებით შექმნილი ქვეყნობილი წინადადებები, როგორც წესი, გამოყენებულია სიუჟეტური ამბების თხრობისას. ამგვარ კონსტრუქციებში ყველაზე ხშირად ქართული მაქვემდებარებელი *რომ* კავშირი დასტურდება; იშვიათად შეიძლება სხვა კავშირები ან წევრ-კავშირები შეგვხვდეს. ქართული ენის დიალექტებში *რომ* კავშირთან ერთად მისი ფონეტიკური ვარიანტებიც გვხვდება: *რომე*, *რო*.

საანალიზო ჰიპოტაქსურ მოდელებში მეორდება ზმნა ან სახელი, ან ორივე ერთად. კავშირი დაერთვის გამეორებულ ლექსემას, რომელზეც ყურადღების გამახვილება სურს მთქმელს; მაგალითად:

(9) *[კაცს] მოუვიდა გული და... თავი გაუტება; თავი რო გაუტება, ეს კაცი გაიქცა...* (ქართლური დიალექტი, ქურდაძე, 1987, 99-100).

(10) *აი პურის კეკალი ქე შეჭამა ქათმემა. აი რომ ქათმემა შეჭამა, მოვიდა დედნაცვალი...* (გურული დიალექტი, ნიკოლაიშვილი, 2019, 145).

ლექსიკური გამეორების თვალსაზრისით სპეციალურად არის შესწავლილი მიხეილ ჯავახიშვილის რომანი „არსენა მარაბდელი“. მიჩნეულია, რომ აღნიშნული მხატვრული ნაწარმოების ენისა და სტილის „მომხიბლავობის მთელი საიდუმლო მის ღრმა ხალხურობაშია“. ავტორი ამბის თხრობისას იყენებს ქართული ზღაპრის სტილს (ჭუმბურიძე, 1962, 92-135):

(11) *[ოძელაშვილმა] ლურჯა ძლივსლა შეაჩერა და როცა შეაჩერა და მოიხედა, ამილახორი*

ბალახში დაინახა... (ჯავახიშვილი, 1976, 49).

მაქვემდებარებელკავშირიანი გამეორება განსაკუთრებით დიდი სიხშირით დასტურდება **მეგრულში**. აქაც „რომ“-ის ფარდი -ნი კავშირ-ენკლიტიკა ჭარბობს სიხშირით სხვა საკავშირებელ საშუალებებს; იგი ხან ზმნას დაერთვის და ხან სახელს.

ა. მეორდება ზმნა

(12) *მურს მუმ ქიანაშა. მურსუ-ნ, დაასერუ ართ ქიანას (ხუბუა, 1937, 229) „მოდის თავის ქვეყანაში. რომ მოდის [თავის ქვეყანაში], შემოაღამდა ერთ ქვეყანაში“.*

გამეორების დროს ზმნა შეიძლება შეიცვალოს სინონიმური მნიშვნელობის ზმნური ლექსებით:

(13) *მოლართუ ართიქ. ეყარუ-ნ, ათე ჭითა პაპაქ ქოწოხვადუ (ხუბუა, 1937, 263) „წამოვიდა ერთი [ძმა]. რომ დაიდრა, ეს წითელი მღვდელი შემოხვდა“.*

ბ. მეორდება ს ა ხ ე ლ ი (არსებითი სახელი):

(14) *ართი მეღეჯე ქოძირუ. კითხუ ამბე მეღეჯესუ-ნი, იქ უწუუ „ერთი მეღორე ნახა. რომ ჰკითხა ამბავი მეღორეს, მან უთხრა (დანელია, ცანავა, 1991, 30).*

ამ ტიპის ჰიპოტაქსურ მოდელებში კავშირი მხოლოდ სუბორდინატორი (SUB), ანუ სინტაქსური ფუნქციის მატარებელი, არ არის; მას ფოკუსირებული წევრის მარკირების (FM) ფუნქციაც აქვს; სინტაქსურ-სტილურ ფუნქციათა დიფერენცირება განსაკუთრებით ცხადად ჩანს მეგრულში მაშინ, როცა -ნი „რომ“ კავშირ-ენკლიტიკასთან ერთად წინადადებაში მოცემულია კონკრეტული წევრ-კავშირი:

(15) *მა მოკონია აკა ცხენი დო ონანგერი (N), სახარჯო ფარა (N) ტანისამოსიმ ოყიდე...; მუთ(SUB) ოკო სახარჯო(N)-ნ(FM), ცხენი დო ონანგერი(N)-ნ(FM), ირფელით დააკმაყოფილე ე ბოში [ხენწიფექ] „მე მინდაო ერთი ცხენი და უნაგირი, სახარჯავი ფული ტანსაცმლის საყიდლადა...; რაც უნდა სახარჯავად-„რომ“, ცხენი და უნაგირი-„რომ“, ყველაფრით დააკმაყოფილა ეს ბიჭი ხელმწიფემ“ (დანელია, ცანავა, 1991, 212-214).*

კავშირიანი გამეორებული ერთეული აღმავალი ინტონაციით წარმოითქმის; საერთოდ, მაღალი ინტონაცია ერთმანეთისაგან განასხვავებს ფოკუსირებულ და არაფოკუსირებულ ინფორმაციებს; შდრ.: ქართულში მაღალი, ტალღისებური და რბილად დამავალი ინტონაციებით განსხვავებული ინფორმაციების გადმოცემა (დაწვრილებით იხ. ასათიანი, 2009, 3-13). საანალიზო მასალა საინტერესოა ასევე **სიტყვათა რიგის** თვალსაზრისითაც. „წინადადების აქტუალიზებული წევრის მოთავსება წინადადების დასაწყისში ინფორმაციის მარკირების ტიპოლოგიურად გავრცელებული სტრატეგიაა, თუმცა იშვიათად ფოკუსირებული წევრი შესაძლებელია ბოლოკიდურ პოზიციაშიც იყოს წარმოდგენილი“ (დაწვრილებით იხ. ივანიშვილი, 2009, 69-81). ჩვენ მიერ მოხმობილი ემპირიული მასალა ორივე შემთხვევაში შესაძლებლობას გვიჩვენებს; სიტყვათა რიგის მიხედვით გავრცელებული და იშვიათი შემთხვევების ბალანსი დაცულია.

ლაზურში გამეორებულ ზმნასთან -ში ნაწილაკი დასტურდება „რომ“ მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციით. „-ში მეტ-ნაკლებად ყველა კილოკავშია გამოყენებული, [რომ-ის მნიშვნელობით] მარტო ეს ნაწილაკი იცის ხოფურმა“ (ჩიქობავა, 2008, 190).

(16) *აწი აია ოხორჯაქ ოწიუს ქოგიოჭკუ. ოწიუს ქოგიოჭკუ-ში, სერსი მითიშა ვა აგნაფინუ (ხოფური კილო, ექსპედიციის მასალები) „ახლა ამ ქალმა კვილი დაიწყო. კვილი რომ დაიწყო, ხმა ვერავის გააგონა.“*

ამ ტიპის კონსტრუქციათა ძირითადი სპეციფიკა **სვანურში** მაქვემდებარებელი კავშირის იგნორირებაა; ასეთ შემთხვევაში შესაძლებელია მთავარში მოცემული იყოს კორელატი, ხოლო მაქვემდებარებელი კავშირისა და ასევე აქტუალიზატორის ფუნქციას **ინტონაცია** ასრულებს;

ეს მოვლენა განსაკუთრებით დამახასიათებელია ბალსქვემოურისთვის, რომელიც სალიტერატურო ენის გავლენას ნაკლებად განიცდის:

(17) ათხე ამის ექვსე ლეთ ქრისდე-ღერმეთ ლ³ ხმუშ³ რან ი ქრისდე-ღერმეთ ლ³ ხმუშ-გ³ რან, ექვის ალ მარე გუდ დემ ა³ ად, დემ ათირ (ექსპედიციის მასალები) „ახლა ამას ქრისტე-ღმერთი ესტუმრა და ქრისტე-ღმერთი [რომ] ესტუმრა, იმას ეს კაცი ვერ მიხვდა, ვერ იცნო“.

3. ინიციალური სახელობითის შემცველი:

ინიციალური სახელობითის შემცველი კონსტრუქცია ქართული ზეპირმეტყველების სინტაქსის ფარგლებში პირველად გამოყოფ. კვანტალიანმა (კვანტალიანი, 1990, 106-109); იგი თავისებური აგებულებისაა: თავკიდურა პოზიცია უჭირავს გამონათქვამის თემას – სახელობითში მდგარ სახელს ან სახელურ შესიტყვებას, რომელიც მომდევნო წინადადებას პაუზით გამოეყოფა; პაუზა ფორმდება წერტილით ან მძიმით (შესაძლებელია დაისვას კითხვა-ძახილის ნიშანიც).

სახელობითში მდგარი სახელის / სახელური შესიტყვების აქტუალიზება, თავკიდურა პოზიციისა და პაუზის გარდა, ხდება აღმავალი ინტონაციითაც, რაც დაუსრულებელ სათქმელზე მიანიშნებს.

სახელობითში მდგარ სახელსა და მომდევნო წინადადებას შორის არავითარი სინტაქსური კავშირი არ არსებობს; ისინი მხოლოდ აზრობრივად უკავშირდებიან ერთმანეთს. ეს კარგად ჩანს მაშინ, როცა სახელობითში მდგარ სახელს მომდევნო წინადადებაში ნაცვალ-სახელით გადმოცემული კორელატი ჩაენაცვლება (ნიმუშისთვის იხ. მაგალითები (18), (19) და მისთ.). უნდა აღინიშნოს, რომ ინიციალური სახელობითის შემცველი კონსტრუქცია ძალზე იშვიათად დასტურდება ბეჭდურად გამოცემულ ნარატიულ წყაროებში, რადგან დამახასიათებელია დიალოგური მეტყველებისთვის³, კერძოდ, ისმის მეორე პირის რეპლიკაში. ქართველური ენების მიხედვით სპონტანური დიალოგური მეტყველების ამსახველი ტექსტების მოძიება, გამოცემა და ანალიზი ჯერ კიდევ სამომავლო საქმედ ითვლება.

ამ ტიპის კონსტრუქცია დამახასიათებელია მეგრულისთვისაც (სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზისათვის იხ. ლომია, 2005, 179-180); მისი არსებობა შენიშნულია სვანურშიც; ნ. ჩართოლანის მიერ გამოცემული „სვანური ტექსტების“ წინასიტყვაობაში ნათქვამია, რომ ის არის საინტერესო, [სალიტერატურო] ქართულისაგან განსხვავებული, ხოლო სვანური მეტყველებისთვის ბუნებრივი კონსტრუქცია (ჩართოლანი, 2003, 8).

ივანე გიგინეიშვილმა „ვეფხისტყაოსანშიც“ შენიშნა თავისებური სახის ჰიპოტაქსი და აღნიშნა: „პოემის ავტორთან, როგორც ჩანს, იგი გარკვეული სტილებრივი მიზნით არის გამოყენებული, მაგრამ ეს ვარაუდი არ გამოირიცხავს იმას, რომ ეს კონსტრუქცია რთული დაქვემდებარებული წინადადების განვითარების გარკვეული საფეხურის ამსახველი იყოს და ამგვარი კონსტრუქციები „ვეფხისტყაოსანში“ ხალხური მეტყველებიდან მომდინარეობდეს“ (გიგინეიშვილი, 1975, 324).

ინიციალური სახელობითის შემცველი კონსტრუქციის მაგალითები:

ქართული ზეპირმეტყველება

(18) მეზობელი. მას რომ შეეძლოს, შენ არ დაგავალებდა (ექსპედიციის მასალები).

მეგრული:

(19) ოსურკოჩი. თის ქეშულებუდასინ, მითინს ვემიაშქვანს, თიგვარიე „დედაკაცი. მას რომ შეეძლოს, არავის არ მიუშვებს, იმგვარია“ (ექსპედიციის მასალები).

³ ეს ფაქტი შენიშნული აქვს ლ. კვანტალიანსაც (1990, 109).

(20) დიდა ბედიჭვირი. თიშ არდგირს ვორდე, შურო ვემკვოჯინექ „დედა ბედაძეწვარი. იმის ადგილას რომ ვიყო, საერთოდ არ მივაქცევ ყურადღებას“ (ექსპედიციის მასალები).

სვანური:

(21) მეზ ბელ. მიჩ ჩუ ხემედი, ეჩქას სი დემ ჯექინა „მეზობელი. მას [რომ] შეედლოს, მაშინ შენ არ გეტყოდა“ (ექსპედიციის მასალები).

სოჭში ჩასახლებულ იმერელთა მეტყველებიდან:

(22) მამაჩემი. რო წვევით ტყეში, ისიც გაგუყვა (მიქიაშვილი, 1994, 159).

„ვეფხისტყაოსანი“:

(23) „დედოფალი ზღვასა შეიქმს, მას რომ ცრემლი დაუღვრია“ (რუსთაველი, 1974, 110, 358)⁴.

ამრიგად, ემპირიული მასალის ანალიზმა დაადასტურა, რომ ზეპირმეტყველებაში კომუნიკაციის ძირითადი წყაროა ჰიპოტაქსური მოდელები.

დამოწმებული ლიტერატურა:

ასათიანი, რ. (2009). ინტონაციის როლი წინადადების საინფორმაციო სტრუქტურის ფორმირებაში. სამეცნიერო წერილების კრებული „ინფორმაციის სტრუქტურირების ძირითადი მოდელები ქართველურ ენებში“, გვ. 3-13. თბილისი: გამომცემლობა „ნეკერი“.

აფრიდონიძე, შ. (1989). ილია ჭავჭავაძის სტილისათვის. ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, IX. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

გიგინეიშვილი, ი. (1975). „ვეფხისტყაოსნის“ ენისა და ტექსტის კრიტიკის საკითხების შესახებ. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

დანელია, ვ. (1991). შესავალი, გვ. 4-11, წიგნში: ქართული ხალხური სიტყვიერება, ტ. II, მეგრული ტექსტები (ქართული თარგმანითურთ); ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, შესავალი, შენიშვნები და გამოკვლევები დაურთეს ვ. დანელიამ და ა. ცანავამ; თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

თოფურია, ვ. (1960). რთული ქვეწყობილი წინადადების მარტივით შენაცვლებისათვის ქართულში. ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების საკითხები სკოლაში, კრებული X-XI. თბილისი.

ივანიშვილი, მ. (2009). წინადადების საინფორმაციო სტრუქტურა: სიტყვათა რიგი ქართველურ ენებში. სამეცნიერო წერილების კრებული „ინფორმაციის სტრუქტურირების ძირითადი მოდელები ქართველურ ენებში“, გვ. 69-81. თბილისი: გამომცემლობა „ნეკერი“.

კვანტალიანი, ლ. (1990). ქართული ზეპირი მეტყველების სინტაქსის საკითხები, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ლომია და სხვ.: ლომია, მ., ჭუმბურიძე, ნ., მარგიანი, ქ., ქურდაძე, რ. (2022). ლექსიკური გამეორება ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში: ზეპირმეტყველებისა და ქართული მხატვრული ტექსტების მიხედვით. VII საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია: „არქივთმცოდნეობა, წყაროთმცოდნეობა – ტენდენციები და გამოწვევები“. 8-10 სექტემბერი. პროგრამა და მოხსენებათა თეზისები:

<https://archive.gov.ge/ge/saertashoriso-konferentsia-2022-1>

ლომია, მ. (2005). ჰიპოტაქსის საკითხები მეგრულში. თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“.

⁴ინციკლოპურ სახელობითიანი კონსტრუქციის კომპონენტთა ურთიერთმიმართების გათვალისწინებით, სასვენი ნიშნები შემდეგნაირად უნდა განაწილდეს: „დედოფალი. ზღვასა შეიქმს, მას რომ ცრემლი დაუღვრია“; შდრ.: იგივე სტროფი ა. ხალვაშის რუსული თარგმანის ორიგინალურ (ქართულ) პარალელურ ტექსტში: „დედოფალი, ზღვასა შეიქმს, მას რომ ცრემლი დაუღვრია“ (ხალვაში, 2015, 180, 512 [478]).

- Морен М. К. & Тетерникова Н. Н. (1960). Стилистика французского языка, М.
 მშვიდლობაძე, რ. (1990). მეტყველების გაუცნობიერებელი ფორმალური პარამეტრების ფსიქოლოგიური ფუნქციები. თბილისი.
- ქურდაძე, რ. (1987). ქართული ენის ქართლური დიალექტის ლიახვი-ფრონის ხეობათა მეტყველება (ფონეტიკური, მორფოლოგიური, სინტაქსური და ლექსიკური თავისებურებანი), საკანდიდატო დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), თბილისი.
- ლონტი, ა. (1991). ხალხური პროზის ენა (I, II ნაწილი), გაზეთი „სოფლის ცხოვრება“, №43, 2.07; №48, 19.07.
- ლონტი, ა. (1975). ხალხური პროზის ენისა და სტილის საკითხები, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- ჩართოლანი, ნ. (2003). წინასიტყვაობა წიგნისა: სვანური ტექსტები და ლექსიკა (ბალსზემოური კილო). თბილისი.
- ჩიქოვაძე, არნ. (2008). ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, ტფილისი, 1936 გადაბეჭდილია წიგნში: შრომები, III; ტომის რედაქტორი ვ. შენგელია. თბილისი: გამომცემლობა „მერიდიანი“.
- ძიმიგური, შ. (1973). კავშირები ქართულ ენაში, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- ჭუმბურიძე, ზ. (1962). სალიტერატურო ენა და მწერლობა. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა მწერლობა“.
- წყაროები:**
- დუმბაძე, ნ. (1966). „მე, ბებია, ილიკო და ილარიონი“. თბილისი.
- ექსპედიციის მასალები მოპოვებულია FR-21-352 გრანტის ფარგლებში განხორციელებული ლინგვისტური ექსპედიციების დროს.
- მიქიაშვილი, ო. (1994). სოჭელი ქართველები და მათი მეტყველება (თან ერთვის სოჭელ იმერელთა, გურულთა, ლეჩხუმელთა მეტყველების ნიმუშები), თბილისი.
- მოთხრობები გურიის ახლო წარსულიდან (დიალექტოლოგიური ტექსტების კრებული), (2019). შემდგენელი ელენე ნიკოლაიშვილი. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- რუსთაველი, შ. (1974). „ვეფხისტყაოსანი“, სასკოლო გამოცემა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, განმარტებანი, კომენტარები დაურთო ნ. ნათამეძე; რედაქტორი: ალ. ჭინჭარაული. თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“.
- ქართული ხალხური სიტყვიერება, ტ. II (1991). მეგრული ტექსტები (ქართული თარგმანითურთ); ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, შესავალი, შენიშვნები და გამოკვლევები დაურთეს კ. დანელიამ და ა. ცანავამ; თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- ჭიეშვილი, რ. (1982). „მუსიკა ქარში“. თბილისი.
- ხალვაში, ა. (2015). „ვეფხისტყაოსანი“. ვრცელი რედაქცია და რუსული თარგმანი არჩილ ხალვაშისა. თბილისი: გამომცემლობა „ქართული წიგნი“.
- ხუბუა, მ. (1937). მეგრული ტექსტები. ტფილისი.
- ჯავახიშვილი, მ. (1976). „არსენა მარაბდელი“, მე-8 გამოცემა, თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“.

შემოკლებათა განმარტებანი:

N – Noun/არსებითი სახელი

SUB – Subordinate/მაქვემდებარებელი კავშირი

FM – Fokus marker/ფოკუსის მარკერი

Hypotactic Patterns in Oral Speech – the Key Source of Communication

**Lomia Maia
Kurdadze Ramaz
Margiani Ketevan
Tchumburidze Nino**

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Arn. Chikobava Institute of Linguistics , Tbilisi

Abstract

Research of the hypotactic patterns peculiar of oral speech is a topical issue, because it reveals language capacity in natural speech. The paper analyzes ample empirical material: Georgian dialectal texts, examples of oral speech, texts of non-literary Kartvelian languages – Megrelian, Laz and Svan. The paper also provides examples from the works of Georgian writers. The research embraces three types of hypotactic patterns:

- 1. Hypotactic patterns with question words**, namely: In Megrelian, there are two types of interrogative sentences: simple and hypotactic. The components of a hypotactic structure (in the main clause, re „is“, and, in the subordinate clause, -ni „that“) perform the function of actualization of information. It should be noted that the change in the structure caused by the change in the information is also widespread in the Western sub-systems of the literary Georgian language.
- 2. Hypotactic patterns with repetition:** Lexical anadiplosis (= repetition of the last word of the sentence in the beginning of the following sentence) enables the speaker underline the information and express it emotionally. Stylistically used lexical repetition forms a kind of hypotactic construction which becomes more comprehensible based on the preceding context. Based on the empirical material, we have analyzed cases of repetition of verb, noun or both of these parts of speech. The conjunction is added to the repeated lexeme emphasized by the speaker.
- 3. Hypotactic patterns with initial nominative:** The initial nominative construction has a special structure. It begins with a noun in the nominative case which is separated by punctuation and intonation from the following simple or subordinate clause.

The formal markers of topicalized elements are distinguished on the level of phonetics/phonology, morphology/syntax and lexis/semantics; in particular, the paper analyzes such markers as intonation, clitic, word order, specific constructions and so on. Frequently, these data are represented in a complex way in one and the same pattern. This makes the utterance more expressive.

Key words: Hypotactic Patterns, Oral Speech, Syntax, Communication, Actualization, Word order, Intonation.